

Od Eliáša (proroka) po Eliáša (literárneho vedca)?

(Zdravica „septuaginta annorum“ čiže sedemdesiatročnému jubilantovi M. Eliášovi)

Nasledujúcich pár párov viet venujem životu, činnosti a dielu literárneho historika, archivára, múzejníka, editora, organizátora a popularizátora slovenskej kultúrnej a literárnej minulosti Michala Eliáša, ktorého Hospodin zapísal do Knihy života 19. 9. 1934. Nepôjde teda o proroka Eliáša (Boh moja sila), ktorého zapísal neznámy autor do dvoch biblických kníh nazvaných Kráľovské niekedy v 9. storočí pred n. l. (alebo Kr.). Autor prorokove osudy vykreslil v 165 veršoch 1. a 2. Kráľovskej knihy.

Rodisko, pl'ac narodenia, výstižnejšie „narodenisko“ jubilanta boli Velčice (olim Welchez, Welchu, Welczicze), pomenované vraj podľa hordy vlkov, ktoré navštevovali miestny salaš z dôvodov konzumovania jahniat, oviec a baranov. Posledné dva exempláre týchto predátorov spodobil insitným štýlom anonymný ľudový umelec v erbe obce. Velčice ležia v severnej časti Žitavskej pahorkatiny v doline Čerešňového potoka a na svahoch Tribečských vrchov. Velčičania podľa tradície chodievali do Čerešňového potoka na čerešne, ktoré nechali kvasiť so žitom v troch bečkách najmenej tri mesiace v troch čiernych páleniciach. Stopercentný trúnok pančovaný tridsaťpercentnou daždovicou chodili predávať pod značkou „kiršendrink – mejd in Velačic“ na jarmoky, najmä v blízkych Zlatých Moravciach, kde tento omamný nápoj kupovala miestna zlatá mládež a stárež, a to za dosť nízku cenu. (Jeden liter koštoval pol zlatky čiže pol floréna.) Z velčických kupcov sa vlastne vytvorila prvá zbohatlická kasta v Uhorsku. Jej zásluhou sa vybudovalo niekoľko kultúrnych pamiatok, napríklad kostol, krčma, mlyn a sklárska i papiernická manufaktúra. Tie priťahovali turistov domajších, ale aj zahraničných, najmä z Viedne.

Keď Eliáš uzrel „šero sveta“ – nemôžeme použiť topickú formu „svetlo sveta“, lebo v čase jeho narodenia stálo slnko pod mrakom, panovalo šero. Astrologická konštelácia Slnka a Mraku, prejavujúca sa spomínaným šerom, našťastie neovplyvnila nárturu novonarodeniatka. Nevyrástol z neho zamračený a mrzutý kverulantský intelektuál, ale príjemný usmievavý literárny vedec, ktorý mal vždy dobrú náladu, družiacu sa so zmyslom pre humor každého druhu od výmyslu globálsвета (napríklad humor dobrácky, ironický, satirický, sarkastický, erotický, sklerotický, politický, čierny, šibeničný, funebrácky, nonsenzový, konsenzový atakďalej, etcetera, undsoweiter). Keby dramatik Ivík Stodola písal o našom jubilantovi hru, nemohol by ju nazvať „Keď jubilant plače“, ale „Keď sa jubilant smeje“. Ešte jedna dôležitá poznámka k jubilantovmu

„curriculum vitae“. Prirodzene, ako dojča chodil spávať obrazne povedané s kurami a sliepками (t. j. skoro), čo upevňovalo jeho životnú vitalitu. Nemohli to nezbadat' ani úradní štatističtí. Reálne sa ich poznatok prejavil korekciou štatistiky obyvateľstva Velčíc, ktoré v čase Eliášovho narodenia (1934), po biblicky povedané príchodom do „slzavého pozemského údolia“, malo 990 duší. Prírastok v Eliášovskej roľníckej rodine štatisticky zvýšil obyvateľský počet na numero 991. Pre jubilanta sa práve číslo 9 stalo symbolickým, posvätným, magickým už od narodenia (19. 9. 1934). Takmer cyklicky, ba dokonca cynicky sa занovite opakovalo v jeho ďalších životných etapách (napríklad v odchode do dôchodku – 1999).

Človek nie je živý len zo špekulovania, ale aj z chleba, slaniny, klobás, šunky a koláčov, teda z hmotnej reality, musím sa k nej vrátiť a spomenúť niekoľko základných faktov z jubilantovho života. Primárne školské vzdelanie nadobudol v rodných Velčiciach. Študoval na gymnáziu v Zlatých Moravciach (1951 – 1954) a na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave odbor slovenčina – história (1954 – 1958). Pôsobil ako stredoškolský profesor v Komárne (1958 – 1961). Pokračoval ako odborný asistent na Pedagogickej fakulte v Nitre (1961 – 1965). Od roku 1965 až do odpochodovania do dôchodku roku 1999 bol aktívnym pracovníkom Matice slovenskej v Martine, kde zastával niekoľko funkcií (riaditeľ literárnoarchívneho oddelenia, Pamätníka slovenskej literatúry a vedecký pracovník Slovenského literárneho ústavu). Obhájil hodnosť kandidáta vied (1970) a získal doktorát filozofie (1971).

Eliášova literárnovedná a ostatná príbuzná kultúrna činnosť je taká bohatá, že ho právom môžeme nazvať zbohatlíkom – pravda, nie vo význame finančnickom, ale duchovnom. Duchovno totiž udeľuje čestný titul spirituálneho boháča s minimálnymi príjmami potrebnými na udržanie pozemského života.

Eliáš mal vyhradený veľký rajón, možno povedať „raison d'être“ (podstatu bytia), aktivít pre množstvo článkov a štúdií, počnúc literatúrou klasicistickou a končiac realistickou. Uverejňoval ich v mnohých slovenských periodikách, najmä v zborníkoch (Literárny archív, Biografické štúdie, Letopis Pamätníka slovenskej literatúry a i.). Prispieval aj do zahraničných periodík (Česko, Poľsko, Sovietsky zväz a Juhoslávia). Prednášal na mnohých historických kongresoch a slavistických stretnutiach. Zorganizoval prvé medzinárodné sympóziu literárnych archívov (1973). Stal sa členom Komisie pre archívy literatúry a umenia Medzinárodnej rady archívov pri Unesco (1978). Popularizačnú úlohu zohrali početné fotosúbory a faksimílie, rozhlasové a televízne relácie o slovenskej literárnej minulosti.

Eliášova nátura „a natura“ (od prirodzenosti) sa vyznačuje „nadmíru veľkú pilnosť“ (povedané po starosvetsky), čiže vyjadriac sa dnešnou terminológiou: jubilant je „notorickým vorkholikom“. O jeho náklonnosti k alkoholu (i trúnku), čo sa volá práca, svedčia desaťnásobné desiatky príspevkov, 15 samostatných publikácií a 6 kolektívnych, na ktorých mal spoluúčasť. Na prvom mieste stoja monografie a predovšetkým edície.

V monografickej práci *Adam František Kollár* (1968) Eliáš píše o živote a diele významného slovenského osvietenca A. F. Kollára (1718 – 1783), riaditeľa dvorskej knižnice vo Viedni (od 1772). Kollár bol rodák z tej istej Terchovej ako legendárny zbojník Jánošík, ktorý odľahčoval boháčov o prebytky, prideliujúc ich bedárom. Nečudo, že vydal dielo *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae* (O pôvode a nepretržitom používaní zákonodarnej moci, 1764). Navrhuje v ňom po jánošíkovsky zdanenie cirkvi a uhorskej šľachty. Dielo pobúrilo privilegovaných prominentov, elitárov a celebrity. Dostalo sa na index a z indexu do ohňa. Časť do tla zhorela. K monografiám možno zaradiť publikácie *Velčice* (1997) a *Eliášovci z Velčíc* (2002). V prvej trojica Eliášovcov (Michal, Pavol a Karol) za líderstva nášho jubilanta podáva obraz dejín, prírody a kultúry obce Velčice. V druhej sa píše o genealógii Eliášovského rodu až do posledného dokumentárne zistiteľného reumatického kolena. Žiaľ, nedostatok pramenného materiálu znemožnil dostať sa až k biblickému predkovi Eliášovi. Či tvorí prvé ohnívko eliášovskej genealogickej reťaze, ostáva pre niekoľkých genealógov otvorenou otázkou. Jedno je isté, že aj posledné ohnívko Eliášovského rodu tvorí početnú mierumilovnú armádu, pozostávajúcu z členov rozmanitých vekových kategórií, počnúc takmer dojčatami a končiac kmeťmi.

Na jednotku treba klasifikovať Eliášovu edičnú činnosť. Z jeho literárnej oficíny vyšlo 11 edícií starších slovenských textov z rôzneho obdobia. Textové edície opatril fundovanými štúdiami s edičnými poznámkami (vysvetlivkami reálií, neznámych slov a pod.). Jeho záujem o vydávanie starších literárnych pamiatok sledoval chvályhodný cieľ: oboznamovať čitateľa so slovenskou literárnou minulosťou. Prekáža mu v nej „tabula rasa“ (nepopísaná tabuľa, hluché, nič nehovoriace miesta), ináč povedané, nepreskúmané miesta na mape, kde sa zdržiavali len levy: „Hic sunt leones!“ „Tabula rasa!“, vracia si Eliáš: „Dofrasa, bola, ale už nebude!“ Takto vyplnil mnohé miesta v slovenskom literárnom atlase.

Prvý edičný počín mal titul: *Ján Ignaty. Vojak v poli alebo Opísanie zážitkov Jána Ignatyho, nateraz učiteľa a notára filiálnej evanjelickej cirkvi a obci rovníanskej, predtým dvadsaťšesť rokov unteroficiera v slávnom cisárskokráľovskom barón Kienmajerskom ôsmom husárskom regimente*. Napísal vlastnou rukou v Rovnom 28. júna 1828 (1972). Ján Ignaty (1771 – 1842) opisuje v tejto memoárovej próze svoje pestré zážitky v službách rakúskej a francúzskej armády.

Druhý edičný počín má už veselší titul a obsah: *Kratochvíľne historky*. Zo slovenského humoru a satiry (1978). Je to antológia rozličných humoristických žánrov pre „krátenie dlhých chvíľ“. Reprezentuje prozaické, veršované a dramatické texty ľudového, pololudového a umelého pôvodu od 17. storočia do prvej svetovej vojny, konkrétne anekdoty, facécie, satiry, paškvily a paródie. Tieto druhy a žánre analyzuje Eliáš podrobne v rozsiahlom doslove O slovenskom humore a satire.

Tretia edícia a štvrtá sú významnými činmi. Predstavujú vydanie básnickej zbierky manieristického poetu Petra Benického (asi 1603 – 1664). *Slovenské verše* (1652). Kým

tretia edícia (1981) je podľa skresleného vydania F. V. Sasinka (1873), štvrtá (1994) je urobená podľa nájdeného originálneho Benického autografu. Ide o bibliofilské faksimilované vydanie (obrázok rukopisu s paralelným tlačným prepisom).

Po týchto edíciách nasledovali ďalšie, ľudovo povediac „ako po masle“ alebo „ako na saniach“ (samozrejme v zime, nie v lete): *Púť po otčine* (1981), *Abeceď zlatá* (1982), *Betlehemske hry* (1997), *Jozef Škultéty. Dielo 3* (1999) atď. Sem možno priradiť aj publikáciu *Slavica v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine* (1968) a *Inventár rukopisov Literárneho archívu Matice slovenskej 1. Starý fond A – korešpondencia* (1972).

Edícia *Púť po otčine*. Výber z dosiaľ nepublikovaných rukopisných cestopisov nadsených mladých štúrovcov, ktorí putovali po Slovensku a horlivo hľadali pamiatky zašlej slávy Slovákov, obsahuje štyri literárne „bedekre“: *Púť po otčine* roku 1846 od Pavla Dobšinského (1826 – 1885), *Z cestovného denníka Janka Buora* (1826 – 1879), *Cestopis Štefana Horníka* (1816 – ?) a *Opisy krajov slovenských od Karola Alexandra Modrániho* (1830 – 1864) a *Karola Jaroslava Zorkóciho* (1824 – 1883).

Edícia *Abeceď zlatá* alebo žartovný slovník slovenských obcí a miest, zostavená roku 1859 v Banskej Štiavnici Danielom Almanom alias Adamom Zdenkovičom je korpulentný prekáračkový vokabulár 73 miest a dedín v Uhorsku (z toho 55 slovenských). Eliáš hneď vyšípil, že Adam Zdenkovič je (jeho psiu mater!) pseudonym. Preto usilovne pátral po neľahšom mene autora. Cieľavedomo – nie ako slepá kura – nadšabíl na „zrno“, rozumej skutočné meno: Daniel Alman (1818 – 1902), banskoštiavnický učiteľ. Daňo, rodený vtipkár a životom vyučený posmeškár („homo dicax natus et irrisor vita doctus“), múdro využil ľudovú tradíciu a školské vzdelanie, aby šikovne sklátil v kompozícii smiešne zvyky, naivitu, kocúrkovskú hlúposť a povestné „derideratio“ (prekárание) s dejinnými udalosťami, hmotnými pamiatkami, prírodnými útvarmi, remeslami, vinohradníctvom a chovom oviec aj koní. Poetickou dorozumievacou rečou je „makarónčina“ (slovenčina, čeština, latinčina, nemčina a maďarčina).

V hodnotení jubilantovej edičnej činnosti však nemožno ešte povedať „amen“ alebo „punctum“. Ostáva na pretrase posledná edícia *Betlehemske hry* (1997). Obsahuje 9 (slovom: deväť) hier: *Betlehem podľa Jozefa Emmanuela* (1803 – 1890), rímsko-katolíckeho kňaza, básnika, *Betlehemska radosť* od Jána Uhlárika (1819 – 1881), farára v Štefanovej pri Bratislave, anonymná *Betlehemska hra z Rajca*, anonymná *Betlehemska hra z Banskej Štiavnice*, *Zábava pre dievčence na Štedrý večer* od J. Uhlárika, anonymná *Betlehemska pieseň* a *Vianočné koledy* od Štefana Siváňa (1916 – 1995), texty *Betlehem* (okolie B. Štiavnice, polovica 19. stor.), *Betlehemska radosť* (1852). Druhý, tretí, štvrtý, piaty, siedmy a ôsmy text neboli dosiaľ uverejnené.

Z hľadiska slovenskej literárnej histórie sú Eliášove edície najväčším prínosom v jeho intenzívnom skúmaní pamiatok našej národnej tradície, minulosti a dedičstva. Nie je to iba pre Eliášovo rázne dopĺňanie a dopisovanie pomerne veľkej časti chýbajúceho textu na „tabuli rase“ a zapudenie skupiny „hicsuntleones“ z regiónu slovenskej literatúry. Eliášove

vydania poskytujú totiž široké možnosti a dávajú veľa podnetov na nové, dosiaľ nezbadané a nepovšimnuté literárne aspekty, pokiaľ ide o vzťahy medzi umelou, pololudovou a ľudovou tvorbou, konkrétne o ich vzájomné žánrové, obsahové, tematické, motivické, ale aj formálne štylistické ovplyvňovanie.

Eliáš venoval veľa úsilia aj vytvoreniu mozaiky histórie Matice slovenskej v Martine (*Národná svetlica, Galéria matičných dejateľov, Ochrankyňa rodu smelá*, 1988 a *Dejiny Matice slovenskej*, 1989 – spoluautor). „Matičná“ je napokon publikácia o histórii iných „matic“ (Maticе slovanských národov, 1999). Nie zanedbateľná je jeho edičná činnosť na poli slovenských dejín. Vydal kompletne písomnosti Memoranda slovenského národa z r. 1861 – martinského i viedenského (*Z prameňov národa*, 1988), výber dokumentov z rokov 1848 – 1849 (*Prvá Slovenská národná rada*, 1989), súbor 100 obrazov (*Významné osobnosti národných dejín*) i viaceré fotosúbory národných dejateľov. Pozornosť venoval aj dejinám Martina (*Martiniáda, Martin – z dejín mesta, Martin – centrum národnej kultúry Slovákov*, 1986).

Vydal korešpondenciu J. Francisciho (1990) a časopisecké príspevky J. Škultétyho (1989).

Jubilantove príspevky sa nachádzajú aj v mnohých kolektívnych dielach (Encyklopédia Slovenska, Slovenský biografický slovník, Kronika Slovenska, Martin v slovenských dejinách a i.).

Niekoľko publikácií má v tlači – je to 300 listov Jána Francisciho z rokov 1850 – 1904 (*Listy Jána Francisciho 2*) a *Kúpele Bojnice*.

Jubilejnému článku som dal titul *Od Eliáša (proroka) po Eliáša (literárneho vedca)*? Vidím, že budem musieť zmeniť otáznik na nejaké iné diakritické znamienko, ale aké, keď neexistuje také, čo by vystihlo skutočnosť, že medzi Eliášom (prorokom) a Eliášom (literárnym vedcom) nie sú žiadne príbuzenské putá, nijaká genealogická následnosť? Prorok Eliáš žil za panovania Achaza a Jezábel. Achaz bol pochábel, Jezábel ozajstná ježibaba, „par excellence“ (opravdivo) tvrdošíjní modloslužobníci, adorujúci boha slnka Baala. Celá izraelská komunita sa ho bála, lebo obaja panovníci ju balamutili účelovými lžami, že je mocnejší než Eliášov (rozumej: prorokov) Hospodin. Tento je vraj dobrý len pre spodinu, kým Baal je súci pre vyvolenú celebrity klasu. Prorok Eliáš pochádzal z osady Kišbej, čo si niektorí bibliofilsky orientovaní maďarskí biblisti vysvetľovali, že ju založili ugrofínske kmene, ako svedčí názov Kis bél (= Malé drevo, resp. chlebová striedka). Počas hladomoru Eliáša krmili krkavce mäsom a chlebom. Konal zázraky. Udreľ plášťom o vody Jordána a tie sa rozostúpili, vzkriesil mŕtveho syna vdovy, u ktorej bol na koste. Mal neznášanlivého a bojového ducha. Pomordoval mečom batalión modloslužobných Baalovských prorokov. Na konci života pompézne „vo víchrici vystúpil na nebo na ohnivom voze ťahanom ohnivými koňmi“. Literárny vedec Eliáš žil, žije a bude žiť „pod viacerými hlavami pomazanými, mazanými a neraz aj namazanými“. (Mená neuvádzam, lebo ich možno nájsť v hocakej encyklopédii). Pochádza z Velčíc. Sám sa krmí aj vegetariánskou poživňou. Nekoná fyzické, ale len kultúrne duševné zázraky. Čo iné ako zázrak je vykonať také množstvo práce! Je v ma-

ximálnej miere tolerantný a skromný, znášavlivý a mierutvorný. Nepomordoval by ani sto bataliónov najodpornejších múch zaregistrovaných v živočíchopisných učebniciach pod termínom tse-tse. Ako dopravný prostriedok by nikdy nepoužil taký honosný vehikel ako prorok Eliáš. Svoj telesný korpus by nedal premiestniť tak pompézne ani do Raja. Šiel by tam určite pešo. Na vlastných nohách, ako chodievali šíriť kresťanstvo ozajstní misionári – apoštoli („per pedes apostolorum“).

Želáme jubilantovi „septuaginta annorum“, aby mu Hospodin zvalorizoval

jeho jaré letá, žeby užili krajšieho sveta,

jeho jaré časy, žeby ešte užili úspešného bádania krásy.

Aspoň toľko percentami ako duchovenstvu nášmu, keďže je rovnako duchovným pracovníkom.

Jozef Minárik